

Skantzens hantverksbod

Reparation av timmer och grund

Antikvarisk medverkan

Norrtunbo 1:1
Svedvi
Hallstahammars kommun
Västmanland

Skantzens hantverksbod

Reparation av timmer och grund

Antikvarisk medverkan

Norrtunbo 1:1
Svedvi
Hallstahammars kommun
Västmanland

Lisa Skanser

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2016

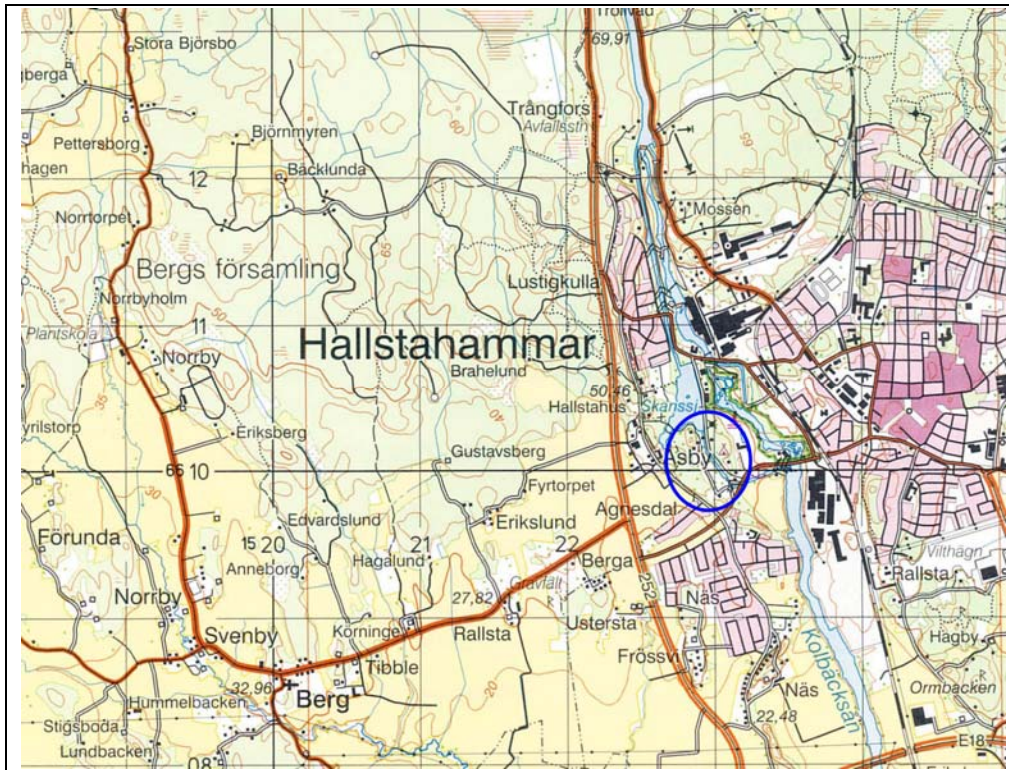
Omslagsfoto: Boden från sydväst. Foto: Lisa Skanser.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

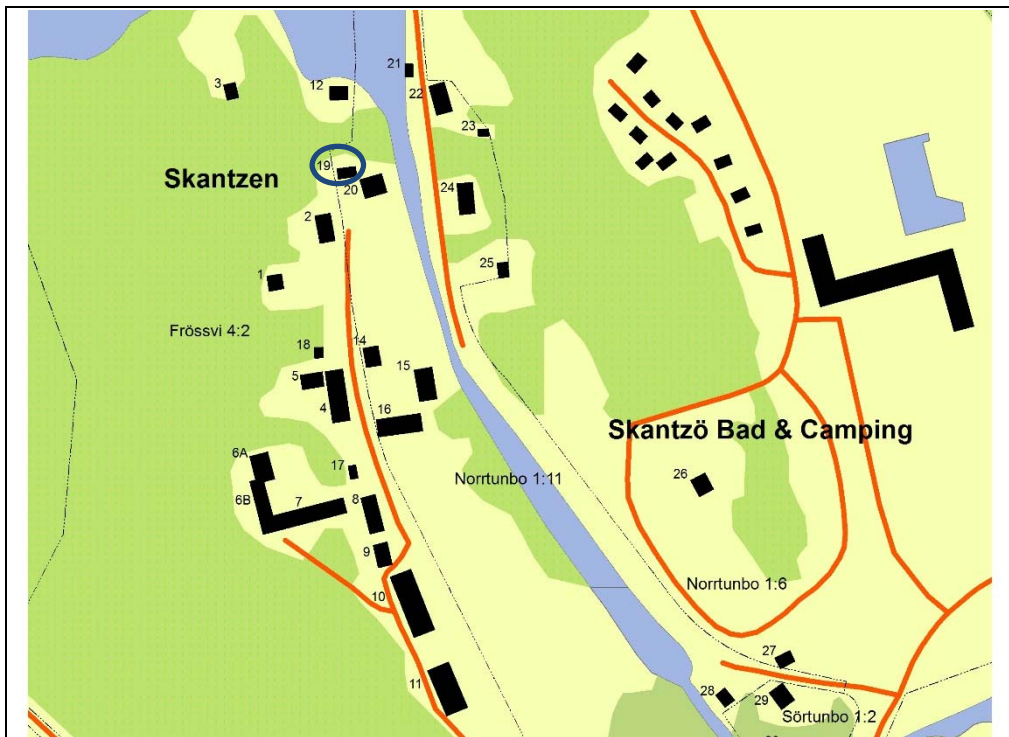
ISBN 978-91-7453-555-6
Tryck: JustNu, Västerås 2016

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Hantverksboden.....	6
Timmerskador och skador i grunden	6
Genomförande	7
Timmerlagningar.....	7
Reparation av grunden.....	7
Resultat	8
Foton före och efter	9
Timmer	9
Grunden	11
Referenser.....	13
Kart- och arkivmaterial	13
Otryckta källor.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter	13

Figur 1. Blå markering visar Skantzéns läge i västra delen av Hallstahammars tätort i Västmanland. Utdrag ur digitala Gröna kartan 11G SV Västerås 1994.

Figur 2. Karta över Skantzén, aktuell byggnad inringad. Utsnitt ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:2500.

Inledning

Under 2015 och 2016 har arbeten med lagningar av både timmer och grund utförts på en bod belägen på Skantzenområdet i Hallstahammar. Aktuell byggnad ingår i byggnadsminnet Strömsholms kanal och är en av flera på området som Hallstahammars kommun arrenderar av fastighetsägaren Strömsholms kanalbolag AB. Stiftelsen Kulturmiljövård anlitas för antikvarisk medverkan av Hallstahammars kommun.

Bakgrund

Under hösten 2015 anlitate Hallstahammars kommun, Tekniska förvaltningen, hantverkare för att genomföra byte av rötskadad syll. Åtgärder för att komma till rätta med problem i grunden mot norr var planerade att genomföras efter att timmerlagningar utförts. Eftersom boden ingår i byggnadsminnet Strömsholms kanal kontaktades först Länsstyrelsen i Västmanland angående tillstånd för åtgärden. Arbetet bedömdes inte vara omfattande och skulle enligt överenskommelse utföras med samma material och metoder som byggnadens befintliga utseende. Därför beslutades att åtgärden inte var tillståndspliktig.

Vid arbetenas genomförande visade det sig dock att skadorna i timret var betydligt mer omfattande. Lagningar i väggtimret och i takkonstruktionens bärande delar var nödvändiga. I samband med timmerlagningar hade också grunden kompletterats med ett nytt lager grovbetong som sula mellan grundsten och syll i västra gaveln. Åtgärden bedömdes som olämplig med hänsyn till byggnadsminnesskyddet. Länsstyrelsen gjorde därför en förnyad bedömning att tillstånd krävdes. Länsstyrelsen begärde också att redan utförda arbeten och skador skulle dokumenteras av medverkande antikvarie.

Figur 3 och 4. Byggnaden sedd från sydöst respektive nordväst. På bilderna syns vilka timmerlagningar som gjorts innan länsstyrelsens beslut skrevs.

Hantverksboden

Byggnaden kallas ”Hantverksboden” av Svedvi-Bergs hembygdsförening som använder den som förråd. Den står i nära anslutning till Slusskontoret och Mekanikusbostaden. Boden utgjorde tidigare visthusbod¹ och en byggnad har funnits på platsen sedan omkring 1790². En stor källare finns under huset, den anordnades som pannrum under 1900-talets mitt men är inte längre i bruk.

Boden står på en murad stengrund, fogad med kalk- och cementbruk. Tegel och betong förekommer i grundmuren på norra och västra sidan. Ett källarfönster som tillkommit på 1950 eller -60-talet, i samband med att en oljepanna installerades, finns i grunden mot norr.

Stommen utgörs av liggtimmer. På östra gaveln finns en påbyggd del uppförd i stolpverk. Östra gaveln är klädd med liggande panel med dolda fasade kanter, fäst med smidd spik. Brädorna har fallande bredder och olika längder. I gavelröstet sitter stående panel kant i kant, brädorna har fallande bredder och är fäst med smidd spik. Panelbrädorna har vatthvylade spår på insidan och är troligen en återanvänd takbrädning. Västra gaveln är klädd med modern dubbelfasspont. Den var uppspikad några år tidigare i syfte att stadga upp byggnaden på grund av rötskadorna i stommen. Fasaderna är strukna med faluröd slamfärg och knutarna är målade med svart oljefärg.

Ett litet fönster med en båge och tre rutor sitter i norra fasaden. Bågarna är vitmålade och har trasiga glas. Källarfönstret har en båge och ett glas. Det finns också ljusgluggar med järngaller i fasaderna. Tidigare har det suttit glas i ljusgluggarna. Två bräddörrar finns på södra fasaden och tre bräddörrar på östra fasaden, samtliga är svartmålade.

Sadeltaket är belagt med enkupigt lertegel och har brädnock. Vindskivor och vattbrädor utgörs av svartmålade brädor. På taket finns en tegelskorsten med plåthuv. Takavvattning är av galvad plåt. Taket lades om på 1990-talet och fick då oljehärdad masonit under tegelläkten. Det tidigare åstaket ersattes med takstolar, troligen under 1800-talets slut eller 1900-talets början.

Timmerskador och skador i grunden

Byggnaden har tidigare haft ett omfattande takläckage som gått hårt åt byggnaden. Taket lades om kring 1990 och de då uttjänta takbrädorna byttes ut men i övrigt gjordes inga timmerlagningar. Missfärgningar finns kvar i den kvarvarande takpanelen men brädorna är inte skadade. Takläckaget hade orsakat flera rötskador som fanns i såväl tak och takstolar som väggtimmer. Rötan i syllarna visade sig främst vara orsakade av takläckaget då skadorna var som kraftigast på insidan. Den sentida panelen av dubbelfasspont hade monterats på gaveln för att stadga upp den delen av byggnaden på grund av problemen med bärligheten enligt uppgift från Svedvi-Bergs hembygdsförening.

Byggnaden ligger i en västslutning och marknivån har länge varit hög på västra sidan. Rötskadorna i timmerstommens nedre del var till viss del orsakade av detta. Hösten 2015 lät Hallstahammars kommun gräva upp utefter västra fasaden, duk och dräneringsslang lades i botten och dränerande material fylldes på³.

I grunden mot norr saknades en del stenar och tegelstenar förekom utan något skikt av till exempel näver eller syllpapp mellan trä och grundstenar. Fönstret, som var ett sentida tillägg, var i så dåligt skick att det antingen behövde bytas ut eller tas bort helt. Hallstahammars kommun ansökte om att få ta bort fönstret och få mura igen öppningen.

¹ Karta med byggnadsfunktion och byggår inskrivet, upprättad av Ann Österberg 1994. Svedvi-Berg hembygdsförening.

² Byggnadsinventering 1975. Västmanlands läns museums arkiv.

³ Uppgift från Malin Lindblom 2015-11-19, Tekniska förvaltningen, Hallstahammars kommun.

Genomförande

Timmerlagningar

Arbetena påbörjades utan någon antikvarisk medverkan och därför saknas fotodokumentation av skadorna innan arbetenas påbörjan.

Timmerlagningar utfördes i huvudsak i byggnadens västra del, både i väggar och tak. Men lagningar gjordes också i väggen mot norr. I samband med syllbytet under västra gaveln lades ett lager grovbetong ut över grundstenarna för att få ett jämnt och stabilt underlag till den nya syllen. Den åtgärden gjordes innan länsstyrelsens tillstånd skrevs och innan arbetet stod under antikvarisk medverkan.

Del av dubbelfasssponten på västra gaveln sågades bort för åtkomst till det rötskadade timret. Skadat timmer sågades bort och ersattes med nytt bilat timmer av furu som skarvades genom förbindningen halvt i halvt. Förbindningarna spikades eller dymlades beroende på läget i stommen. Befintliga laxade slätknutar tjänade som förlaga till nya knutar.

Befintlig takkonstruktion utgjordes av fyrkantsbilade åsar och takstolar. En ås i södra takfallet ersattes med en ny som skarvades över den andra takstolen räknat från väster. I den första takstolen från väster, i södra takfallet, var skadorna som störst. Större delen av takstolens högben (även kallad sparre eller överram) var skadad och därför byttes den ut i sin helhet. I nocken spikades det nya högbenets förbindning på samma sätt som befintliga takstolar. I mötet mellan bevarad hanbjälke och högben användes ett specialtillverkat smitt järnband som spikades i högbenet. Bindbjälken (även kallad underram) kunde skarvas genom halvt i halvt och förbindningen dymlades och spikades.

Timmerväggarna var sedan tidigare drevade med lindrev och mellan nya stockar drevades återigen med lindrev. Efter avslutade arbeten rödfärgades det nya timret med falu rödfärg.

I och med att byggnaden har murstock och skorsten var lagningarna komplicerade, framför allt under takfot med tanke på att taket inte kunde lyftas så mycket.

Reparation av grunden

Källarfönstret plockades bort. Stenar i liknande storlek som befintliga grundstenar sågades till från i första hand äldre begagnade grundstenar och i andra hand från granitblock. Några stenar, som med stor sannolikhet tidigare ingått i grunden och som suttit på platsen för källarfönstret, låg delvis oövertorvade i marken intill norra fasaden. Dessa grävdes fram och återanvändes i grunden. Murning gjordes med luftkalkbruk från Finja och invändigt kalkades norra grunden med kalkfärg från Målarkalk efter genomförda lagningar.

Resultat

Arbetena med timmerlagningarna slutfördes under våren 2016 och grunden åtgärdades under sensommaren 2016. Både timmerlagningarna och reparationen av grunden utfördes på ett hantverksmässigt sätt med traditionella metoder och material i enlighet med länsstyrelsens beslut.

Muraren, Robert Andersson, upptäckte under arbetets gång att nuvarande byggnad står på en äldre grund till en byggnad som haft en lite annorlunda utbredning. I grunden mot norr förekom en hel del tegel och delar av stenar sticker ut som inte livar med grunden eller med byggnaden. Det utgör med största sannolikhet fundamentet till en kraftig spismur. Det är troligt att uppgifterna om byggåret 1790 ska hänföras till den tidigare byggnaden på platsen och inte till nuvarande byggnad.

Gjutningen av grovbetongen under västra gaveln var en åtgärd som i efterhand (då arbetet stod under antikvarisk medverkan) bedömdes som olämplig med hänsyn till bland annat byggnadsminnesskyddet. Ett försök att ta bort en del av betongen gjordes i samband med att arbetet med grunden genomfördes. Vid det arbetet konstaterades även att de tidigare vidtagna åtgärderna med sänkning av marknivån intill byggnadens västra sida inte var tillräcklig. På västra gaveln sitter också en del av dubbelfassponten kvar. Panelen är ett främmande inslag både i miljön och på den aktuella byggnaden. Den förvanskar byggnaden och strider mot gällande skydd; Byggnadsminne (BM) 3 kap. KML och PBL kap 8 §§ 13 och 14, förbud mot förvanskning och anpassat underhåll. Om timmerväggen bakom panelen skulle vara oestetisk så kan panelen på östra gaveln tjäna som förlaga, men man skulle i så fall även behöva montera knutbrädor.

Figur 5. Åtgärder för att snygga till västra fasaden, dess grund och ytterligare sänkning av marknivån kvarstår.

Foton före och efter

Timmer

Figur 6. Fotot visar rötskadat timmer i gavelröste och hammarband i sydöstra hörnet.

Figur 7. Rötskadad sylv i norra fasaden.

Figur 8. I takstolen längst i väster i södra takfallet hade rötan gått långt in i virket. Del av hammarband och väggtimmer fick skarvas.

Figur 9 och 10. Reparationer utförda i takkonstruktionen och i väggar.

Figur 11 och 12. I mötet mellan bevarad hanbjälke och högben användes ett specialtillverkat smitt järnband. I nocken spikades det nya högbenets förbindning på samma sätt som befintliga takstolar.

Figur 13. Skarvning av timmer genom halvt i halvt. Figur 14 (till höger) visar ny knutning i sydvästra knutkedjan.

Figur 15 och 16. Timmerläggningar i öster, mot norr och väster.

Figur 17. Timmerlagningar i väster och söder.

Grunden

Figur 18. Grunden mot norr innan åtgärd.

Figur 19. Källarfönstret i grunden.

*Figur 20. Grunden mot norr
efter åtgärd.*

*Figur 21. Källarväggen efter
reparation och anfärgning.*

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Karta med byggnadsfunktion och byggår inskrivet, upprättad av Ann Österberg 1994. Svedvi-Berg hembygdsförening.

Byggnadsinventering 1975. Västmanlands läns museums arkiv.

Otryckta källor

Muntlig uppgift från Malin Lindblom 2015-11-19, Tekniska förvaltningen, Hallstahammars kommun.

Skanser, Lisa. 2016. Skantzen i Hallstahammar. Vård- och underhållsplan för 34 byggnader inom en del av byggnadsminnet Strömsholms kanal.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	15131
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	Timmer: 432-5648-2015, 2015-11-27. Grunden: 432-2755-16, 2016-06-29.
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Hallstahammar
<i>Socken:</i>	Svedvi
<i>Fastighet:</i>	Norrtunbo 1:1
<i>Uppdragsgivare:</i>	Hallstahammars kommun, Tekniska förvaltningen, Malin Lindblom
<i>Entreprenörer:</i>	Timmermannen NLS, Nicolas Lobel Sundqvist Murare Robert Andersson
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Lisa Skanser Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 Västerås